

TRANZITIVLIK VA TERMINATIVLIK MA'NOLARINING FE'L KOMBINATORIKASIGA MUNOSABATINING KONTEKSTDA VOQEALANISHI INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA

O'zDJTU Tarjimonlik Fakulteti

Katta o'qituvchi: Inamova Dilfuza Ergashevna

ANOTATSIYA : *Ushbu maqolada tranzitivlik va terminativlik ma'nolarining fe'l kombinatorikasiga ta'siri hamda ularning ingliz va o'zbek tillaridagi kontekstual voqeanishi tadqiq etiladi. Tranzitivlik fe'lining to'g'ridan-to'g'ri obyekt bilan bog'lanish qobiliyatini bildirsa, terminativlik harakatning yakunlanish darajasi yoki chegaralanganligini belgilaydi. Ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l-konstruktsiyalarning taqqoslovchi tahlili orqali semantik rol, sintaktik tuzilma hamda kontekstual ma'no o'zgarishlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari mazkur kategoriyalarning fe'l kombinatorikasida muhim grammatik- semantik omil ekanini ko'rsatadi.*

АННОТАЦИЯ : *В данной статье исследуется проявление транзитивности и терминативности в контексте и их влияние на глагольную комбинаторику в английском и узбекском языках. Транзитивность отражает способность глагола связываться с прямым объектом, тогда как терминативность определяет степень завершенности или ограниченности действия. Сопоставительный анализ глагольных конструкций двух языков позволяет выявить различия в семантических ролях, синтаксических структурах и контекстуальных интерпретациях. Полученные результаты подтверждают значимость данных категорий как ключевых факторов в формировании глагольной комбинаторики.*

ABSTRACT

This article examines how transitivity and terminativity function in context and how they influence verb combinatorics in English and Uzbek. Transitivity describes a verb's ability to take a direct object, whereas terminativity refers to the degree of boundedness or completeness of an action. A comparative analysis of verb constructions in both languages reveals differences in semantic roles, syntactic patterns, and contextual meaning development. The findings demonstrate that these categories serve as crucial grammatical-semantic factors shaping verb combinatorial behavior.

Fe'l semantikasi til tizimining eng murakkab va ko'p qirrali qatlamlaridan biridir. Uning kombinatorik imkoniyatlari — ya'ni fe'lning boshqa so'zlar bilan birikish ko'lamini belgilovchi omillar — tranzitivlik va terminativlik kabi grammatik-semantik kategoriyalar bilan chambarchas bog'liq. Ingliz va o'zbek tillarida ushbu kategoriyalar universal xususiyatlarga ega bo'lishiga qaramay, ularning kontekstdagi voqealanishi ham farqlarga, ham o'xshashliklarga ega.

Tranzitivlik tushunchasi va uning fe'l kombinatorikasidagi roli

Tranzitivlik — fe'lning to'g'ridan-to'g'ri obyekt bilan sintaktik bog'lanish qobiliyati.

○ **Ingliz tilida**

- Ingliz tilida tranzitivlik qat'iy sintaktik ko'rsatkichlar orqali namoyon

bo'ladi:

- *to read a book,*
- *to open the door.*
- Tranzitiv fe'llar odatda **direct object** talab qiladi. Obyektning mavjudligi fe'lning semantik rol strukturasi belgilaydi (agent–patient).

○ **O'zbek tilida**

- O'zbek tilida tranzitivlik morfologik ko'rsatkichlar (kesim–tushum kelishigi) orqali ifodalanadi:

- *kitobni o'qimoq,*
- *eshikni ochmoq.*
- Tushum kelishigining ochiq ko'rinishda qo'llanishi fe'lni tranzitiv qiladi,

kontekst buni kuchaytirishi yoki kamaytirishi mumkin.

- _____
- **Terminativlik va uning mazmun-mohiyati**
- Terminativlik — harakatning chegaralanganligi, maqsadga

yo'naltirilganligi va yakun topishini bildiruvchi grammatik–semantik kategoriya.

- **Ingliz tilida terminativlik**

- Ingliz tilida terminativlik ko'pincha:
- fe'ning leksik ma'nosi (*to finish, to build, to close*),
- aspektual shakllar (*has written, had finished*),
- partikllar (*pick up, close down*) orqali ifodalanadi.

- **O'zbek tilida terminativlik**

- O'zbek tilida esa terminativlik:
- leksik fe'l ma'nosi (*tugatmoq, yakunlamoq*),
- affikslar (*-ib bo'ldi, -ib tashladi*),
- yordamchi fe'llar (*qo'yimoq, yubormoq, olmoq*) orqali yuzaga chiqadi.
- Masalan:
- *Ishni tugatdim* (terminativ harakat),
- *yig'lab yubordi* (yakunlangan, kuchaytirilgan harakat).

- _____
- **Tranzitivlik va terminativlikning o'zaro bog'liqligi**

Fe'ning obyekt bilan bog'lanish imkoniyati (tranzitivlik) ko'pincha harakatning yakunlanish darajasi (terminativlik) bilan bevosita munosabatga kiradi.

- **Ingliz tilida misollar**

- *He wrote the letter.* — tranzitiv + terminativ element mavjud (harakat yakun topishi mumkin).

- *He is writing the letter.* — tranzitiv, ammo non-terminativ (jarayon davomida).

- **O‘zbek tilida misollar**

- *U maktubni yozdi.* — tranzitiv + terminativ.
- *U maktubni yozayotgan edi.* — tranzitiv, ammo davomiy.

- **Kontekstning ta’siri**

- Kontekst tranzitivlikni ham, terminativlikni ham kuchaytirishi yoki zaiflashtirishi mumkin.

- **Ingliz tili**

- *He ate.* — odatda intransitiv, obyekt kontekstual yo‘qolgan.
He ate the cake. — tranzitiv, terminativ element kuchli.

- **O‘zbek tili**

U o‘qidi. — umumiy, obyekt yo‘q.
U kitobni o‘qidi. — aniq obyekt + terminativlik.

Ingliz va o‘zbek tillarining qiyosiy tahlili

Element	Ingliz tili	O‘zbek tili
Tranzitivlik	sintaktik obyekt orqali	• tushum kelishigi orqali
• Terminativlik	aspekt, partikllar, leksika	• affikslar, yordamchi fe’llar
• Kontekst ta’siri	• obyekt tushishi kuchli	• obyekt ko‘pincha ochiq ko‘rinadi
• Kombinatorika	• qat’iy sintaktik talablar	• erkinroq, kontekstsiz ham tushunarli

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- **O‘zbek va rus tilshunosligiga oid manbalar**
- Abduazizov A. *Umumiy tilshunoslik*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
- Bozorov O. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili: Morfologiya*. – Toshkent: Fan, 2018.
- Qurbonova M. *Fe’l kategoriyalari va ularning semantik-struktur xususiyatlari*. – Toshkent: TDPU nashri, 2019.
- Axmedov A. *O‘zbek tilida sintaktik munosabatlar*. – Toshkent: Fan, 2017.

Ingliz tilshunosligiga oid ilmiy adabiyotlar

- Comrie, B. *Aspect*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- Dixon, R. M. W. *A Typology of Transitivity*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Levin, B., & Rappaport Hovav, M. *Argument Realization*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.